

«Сүнгэр улзуна (оройон)» муниципальны оройон
«Бордон орто уопсай үөрөхтөөний оскуолита» муниципальны
казенны уопсай үөрөхтөөний тэрийтэг

«Обүгэ үзэх»
4-5-6 кылмаска
Фольклор программа

Программын таны онордо:

Автор Аргунова А.Д.

Учуутал:

Петрова Любовь Генидовна

Фольклор салбуйлаачынта

Бордон

«Сунтаар улууha (оройуон)» муниципальний оройуон
«Бордоң орто уопсай үөрэхтээhin оскуолата» муниципальний
казенний уопсай үөрэхтээhin тэрилтэтэ

Көрүлүннэ:
МХ муннъабар
_____ «___» күнэ 2016с

«Сөпсөхөбүн»
дириектэри үөрэх
чааыгар солбуйгааччы
_____ /Спирова Л.Н./
_____ «___» күнэ 2016с

«Бигэргэтэбин»
оскуола директора
_____ /Григорьев В.Т./
_____ «___» күнэ 2016с.

«Өбүгэ үгэхэ»

4-5-6 кылааска

Фольклор программа

Программаны таан онордо:

Автор Аргунова А.Д.,

Учуутал:

Петрова Любовь Геннадиевна

Фольклор салайгааччыта

Бордоң

«Өбүгэ үгэх»

Аан тыл

4,5,6 кылаас о5олоругар аналлаах 3 сыллаах программа.

Автор: Аргунова А.Д.,

Эбии үерэхтээхин педагога.

Учутал: Петрова Л.Г.

О5о кун сирин керерүгэр барыта сатабыллаах буола тереебет. Айылбаттан кини дьобу, талаан териуттээх буолар. Бу териуттэр дьобур, талаан буолалларыгар элбэх билии – керуу, сатабыл наада. Кырдьыга дабаны тугу да гыммакка олорор киыи дьобура, сатабыла хантан сайдыбай?

Манан сиэттэрэн эттэххэ, о5олор айар дьобурдара, талааннара уонна бэйэлэрэ киыи быъыытынан сайдалларыгар үерэтэр кыаба баар буолуохтаах. Бу кыба ис олоруута, улэтин ис – ховооно хайдах тэрилиннэ5инэ о5о сайдарыгар тубалаах буоларын түүгээр улэлиэхтээхпит. Саха киытэ бэйэтин утue үгэйин, үеруйэ5ин, олобун сиэригэр тугу билбитин – кербутун сайдыннаран, кэлэр келуенэ5э хаалларар санааланыыта мээнэ5э буолбатах. Тобо диэтэххэ, киыи ейе-санаата омугуттан, олорор сириттэн-үотуттан, тулалллыр эйгэтийттэн быъачы тутуулктаах эбит. Тереебут терут тылын, силийн-мутугун билбэт, сиэрин-туомун ааннья ахтыбат, суюлалаабат киыи олохxo да сыйыана урдуттэн эрэ буоларын буғунну олохпут илэ-бааччи кердерер.

Келуенэ инники о5олоро тус олохторун тубаннахтарына, атыттары үерэхтэхтэринэ, үнсэргириин халбаннаабаттык тутуан Саха норуотун үгэйин салбыахтара.

Программа сыала-соруга.

Саха норуотун барба баайын, кунду кылаатын олонхону уонна норуот ба5а санаатын оствуоруяны сишилии үерэтии. Театр искуствыгар хардыылары оноруу.

Саха норуотун омук быъыытынан ураты ырыаларын үйттии, ебугэлэр ырыаларын салбааын, сиэрин-туомун тутууу.

Оъохайы үйттии. Түүлгэлэри теруттээччилэри ийтэн тааарыы.

Ийэ тыл сумэтин тубанан обону туойарга умсугутуу.

Угэ5э, ес-ховоонугар олох эриэннэрин таба кердеруу.

Олох кулук еттулэрин хоъуяр сыйтыы кылыс тыллаах чабырбахтары үерэтии.

Үерэтии тумуугэр ирдэнэр:

Бу тирэх ейдебул сахалыы толкуй, санаа кыыма куедүйэн, киыи удьюор, сиэр-майгы, ей-санаа еттүнэн ыраас буоларга дыулууута. Айыы сырдык тыыннара таарыйан, саха киытин сурэ5эр иннэ5инэ, кини кэскилэ аябас буолуутун сишииитэ.

Сорох үгэстэр дарбаана да суюх эккэ-сииннэ инэннэр, оттон сорох терут ейдебуллэри анаан быъааран үерэтиитэ.

Саха фольклорун анаара керен, наадалаах ейу-санааны, толкуйу булан инэриитэ. Бэйэ сайдыытыгар куннэ5и олох сиэригэр таба тубанар сыйлаах-соруктаах буолуутугар тубаайыы.

1 үерэх сыла.

- Кун-дышыл эргиирэ ыйдарынан.
- Олонхо ис-ховооно, идеята.
- Оъохай уус-урган тыл искуствын керунэ импровизация.
- Тойукка кылывах уескээйинэ. Кылываахха эрчиллии.
- Алгыс итэ5элин сиэрэ-туома.
- Саха хомууун нымалара.
- Саха киытэ ырыя-тойук аргыстаах.

2 үерэх сыла.

- ыйдарынан сиэрдэр-туомнаар.
- Олонхо геройдара, персонажтарын ырыалара.
- Ебугэлэрбит ооннуулара – оъохай.

- Тойук Саха норуотун ураты ырыята.
- Алгыс матыбыа үонна дъарыга.
- Чаабы-чыбы чабырбах.
- Хомус тардыята.

3 үерэх сыла.

- Олонхо үонна театр.
- Биыги улүүспүт оъохайа.
- Тойук тобойугар.
- Алгысчыт айылбатын ситиини.
- Хомус – киги иэйиитэ.

1 үерэх сыла.

№	Кирии темалара	Практич.	Теорет.	Чааца.
1	Быйыл эбии тугу билиэхтээхпитий?		1	1
2	Остуоруяны ырытыыы. Уъүйээн диэн түгүн кэпсэтиини. Уъүйээнни истии, ырытыыы.		2	2
3	Таабырыны истии, бэйэн айарга үерэни.	1	1	2
4	Чабырбах. Кириини уопсай үерэтии. Биирдиилээн аабарга үерэтии.	3	1	4
5	Оъохай араастара, хаамыята, кетутэ үерэтии.	3	2	5
6	Хомус. Араас нымманан оонньооъун. Хомусчуту истии.	4	2	6
7	Норуот ырыатын истии, үерэтии.	3	1	4
8	Тойук истии, утуктэн толоруу.	3	1	4
9	Олонхону истии, ырытыы. Олонхо персонажтарын үерэтии.	4	2	6
	Уопсайа:			34ч

2 үерэх сыла

№	Кирии темата	Практич.	Теоретич.	Чааца.
1	Чабырбачы этэргэ туттууга-хаптыыга үерэни, сывлырбаччы этэри үерэтии.	4	2	6
2	Оъоокайы дыиэрэтэн толоруу, айарга холонуу	4	3	7
3	Хомусчуттары кытта кэпсэтии. Хомуунаан кэпсэтиини. Кыыл санатын уткутуугэ үерэни.	3	2	5
4	Норуот ырыатын дэгэрэн ырыаларын үерэтии.	2	1	3
5	Тойугу сабаланытын, тумугун тардытын үерэтии. Ийэ кыльыбасы таваарыы. Бэйэни хөйүйсүү.	3	2	5
6	Олонхо тутулун үерэтии, персонажтарынан матыптары үерэтии.	3	2	5
7	Сиэр-туом, угэс. Сиэри-туому кэпсэтии. Алгыс үерэтии.	2	1	3

	Уопсайа:			34ч
--	----------	--	--	-----

3 үерэх сыла

№	Кирии темата	Практич.	Теоретич.	Чааъа.
1	Хомус араас матыптарын үерэтии, репертуары оноруу.	2	1	4
2	Оъуокай тэтимин, биирдииллээн толорооччуун үерэтии, оъуохай араас керуннэрин, матыптарын билии, үерэтии.	3	2	5
3	Сиэри-туому, алгыбы толорорго үерэтии	3	2	5
4	Тойугу хоъйарга үерэни, хас да охсуулаах кылыштаары тааарарга үерэтии.	3	1	4
5	Норуот ырыата таналай, араас кылыштаах ырыалары үерэтии. Ырыа аяарга холонуу.	3	1	4
6	Остуоруяа туруоруу. Угэни хамсанан аа5арга үерэтии.	3	1	4
7	Олонхо тэтимин композициянын үерэтии, орууллар хамсаныыларын үерэтии, олонхо туруоруу.	6	2	8
	Уопсайа:			34ч

Үерэтии ис-хөөоно.

1 үерэх сыла.

1. Күн-дывыл эргиирэ ыйдарынан: 1.Танха ыйа. 2.Одун ыйа. 3.Дьеъегей ыйа. 4.Айыыыыт ыйа. 5.Иэйиэхсит ыйа. 6.Урун Айыы ыйа. 7.Аан Алахчын ыйа. 8.Аан Дъааъын ыйа. 9. Улуу Суорун ыйа. 10. Хотой Айыы ыйа. 11. Байанай ыйа. 12. Сэээн – билгэ ыйа.

2. Олонхо ис-хөөоно, идеята. 1. Айыы дьонун образтара. 2. Абааылар образтара. 3. Дъахталлар образтара. 4. Ус дойду, олонхобо ойуулур-дъууннуур нымалара.

3. Оъуохай уус-уран тыл искуствотын керунэ, импровизация. 1. Оъуохай иитэр, үерэтэр, сынньятар оруола. 2. Оъуохай ункуу искуствотын керунун быъытынан үерэтии. Унгуу-суктуу.

4. Тойукка кылышах уескээчинэ. Кылышахха эрчилии.

1. Тойукка икки кылышах баарын билийннэрии.

- а) «ийэ» кылышах,
- б) «оноруу» кылышах

Эрчилии:

- а) тыыныы дъарыга,
- б) кылышабы онорууга дъарык,
- г) тэтим арааъын дъарыга.

5. Алгыс итэбэлэ сиэрэ-туома.

1. алгысчыт сиэригэр – туумугар туттууллар маллар үонна алгысчыт танаа,
2. алгысчыт арыалдьыттара,
3. хамсаныы арааъа – тэтимнэр,
4. алгыс хөөоно, темата,

6. Саха хомууун нымалара:

1. Традиционнай нымалар: а) сыйяа тардыы, б) куерэгэйдэтии, в) хаастатыы, г) тарбах араас охсуулара.
2. Тылы сайыннаар керуннэр:
 - хомус туунан хөөооннор.

- хомус түүнан рефераттар.
- 3. Аан дойду хомууң музея. Экскурсия.
- 7. Саха киынтэ ырыя-тойук аргыстаах.**
- 1. Саха ырыата араас темалара: а) айылба кестүүтэ, б) тереебут сир, в) улэ-хамнас, г) ыбылах үонна үнкүү ырыалара. Бу ырыалартан уеретии.

2 уерэх сыла.

1. Үйдaryнан сиэрдэр - түомнар.

- 1. Танха сиэрэ-туома. 2. Одун ый сиэрэ-туома. 3. Айыныт сиэрэ-туома.
- 4. Иэйэхсит сиэрэ-туома. 5. Урунайы ыйя. ыбылах сиэрэ-туома. Куну керсүү сиэрэ-туома уо.д.а.

2. Олонхо геройдара персонажтарын ырыалара:

- а) абааыы уола, б) абааыы кыыыа, в) сорук-боллур, д) бухатыыр, айыы кыыыа, д) ойууттар, уда5аттар.

3. Ебугэлэрбит оонньюулара – оъохай.

- 1. Уус-Алданнны варианты. 2. Найахалыны варианты. 3. Елуехумэлии варианты.

4. Тойук – Саха норуотун ураты ырыата.

- 1. Булүү белек улуустарын тойуга.

- 2. Кинн улуустарын тойуга.

- 3. Илин энэр улуустарын тойуга.

5. Алгыс матыыба үонна дъарыга.

- 1. Алгыс айыыларга анаан. 2. Алгыс иччилилэр анаан. 3. Алгыс киинэхэ анаан.

6. Чаабы-чыбыбы чабыр5ах.

- 1. Чабыр5ах куолас үс таьымыгар аабыылар, эрчиллиилэр – урдук, орто, намыых. 2. Артикулярный гимнастика. 3. Бэйэ айыы, хөйүйүү, матыып булүү, уеретии.

7. Хомус тардыыта

- 1. Үллаан-туойан тардыы, 2. ырыа, үнкүү матыыптарын тардыы, 3. Туойсуу-хөйүйүү (импровизация).

3 уерэх сыла.

1. Олонхо үонна театр:

- 1. Улуустарынан олонхоуттар олонхолоро.

- 2. Олонхону толоруу.

2. Биыги улууспут оъохай.

- 1. Булүү белек улууын оъохай: Сунтаар, Ньурба, Булүү.

- 2. Кинн улуустар оъохайдара: Нам, Кэбээйи, Ханалас.

- 3. Илин-энэр улуустарын оъохай: Таатта, Чурапчы, Мэнэ-Ханалас.

3. Тойук тобойугар.

- 1. Туойүү – хөйүйүү (киини)

- 2. Туойүү – дъуьйүү (айыл5аны)

4. Алгысчыт айыл5атын ситиини.

- 1. Алгыс ис-ховоонун биэрии. 2. кердерен-илии, сирэй-харах, уос, атах, корпус улэлэрэ. 3. Элбэх алгыыы биллии, уеретии.

5. Хомус – киын иэйинитэ.

- 1. Хомус хомууннаах дъурулгэнэ.

- а) сайын, саас, айылба суугуна, алааспар куерэгэй ырыата. Хомуска хөйүйүү (импровизация).

6. Тумук. Отчуттуур концерт.

Туттуллубут литература:

1. Жиркова Р.Р. Хомус тардыытыгар уерэнээччилэрэ кеме.– Дьюкуускай:.1991.
2. Николаев Е.М. Оъохайы, тойугу уеретии ныымалара.– Дьюкуускай:.1994.

3. Петров Н.Е. Оскулаба оъохай. – Дъокуускай:.1989.
4. Уткин К.Д. Сиэр-туом кестуутэ. Саха угэстэригэр сиэр-туом кестуулэрэ. - Дъокуускай:.1994.
5. Уткин К.Д. Түүлгэ араастара. – Дъокуускай:.1994.
6. Федоров А.С. Кылыњах уескээйинэ. - Дъокуускай:.1995.
7. Федорова Г.Г . ОБону туойарга уерэтии. - Дъокуускай:.1993.
8. Филиппова Н.Н. Олонхону оскулаба уерэтии. - Дъокуускай:.1981.
9. Хоро Петр. Тойук тобойугар тобуоруъан. – Дъокуускай:.1994.